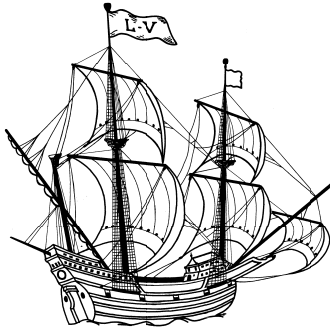

WERKEN UITGEGEVEN DOOR
DE LINSCHOTEN-VEREENIGING
XCII

De schipbreuk van de *Batavia*, 1629

INGELEID DOOR

V. D. ROEPER

ZUTPHEN
WALBURG PERS
2002

*Afbeelding omslag voorzijde: de moordpartij na de schipbreuk, uit:
Ongeluckige Voyagie, van't Schip Batavia, 1647.
Afbeelding omslag achterzijde: een pagina uit het Pelsaert-journaal.
Afbeelding frontispice: eerste pagina van het Pelsaert-journaal, fol. 232r.*

Ontwerp omslag: Marius Wagner

Commissie van Toezicht:
Dr. E.S. van Eyck van Heslinga
Drs. R. van Gelder
Dr. A.N. Paasman

Derde druk

© V.D. Roeper/Walburg Pers, Zutphen, 2002

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 90.5730.234.9
NUGI 688

WOORD VOORAF

Met de uitgave van Francisco Pelsaerts manuscript over de gebeurtenissen tijdens en na de schipbreuk van het VOC-schip *Batavia* in 1629 voor de westkust van Australië, schenkt de Linschoten-Vereeniging voor de tweede maal aandacht aan het werk van deze illustere VOC-dienaar. In 1979 verscheen als deel LXXXI in de reeks Werken van de Linschoten-Vereeniging de eerste Nederlandse uitgave van Pelsaerts geschriften over het Mogol Rijk in India.

Het schijnt Pelsaerts lot geweest te zijn dat hij in de Engelse taal herontdekt moest worden. Al in 1925 en 1927 verschenen zijn geschriften over India in een Engelse vertaling en in 1964 publiceerde de Australische schrijfster Henriëtta Drake-Brockman een Engelse vertaling van Pelsaerts manuscript over de schipbreuk van de *Batavia* in haar boek *Voyage to Disaster. The Batavia Mutiny*. In haar inleiding behandelt zij allerlei bijzonderheden omtrent het schip, de opvarenden en de schipbreuk. Tot op heden is haar boek het standaardwerk geweest voor iedereen die de schipbreuk onderzocht. Dat waren in de eerste plaats diegenen die zich in Australië bezighielden met het lokaliseren van het scheepswrak en na de vondst ervan in 1963 met het bergen van voorwerpen en delen van het schip. De resultaten van het archeologisch onderzoek publiceerde J.N. Green in 1989 in zijn *Excavation report and artefact catalogue*. In de tweede plaats werd de geschiedenis van het schip onderzocht door de *Stichting Nederland bouwt VOC-retourschip*, die al enige tijd bezig is met het bouwen van een replica van een VOC-schip uit het begin van de zeventiende eeuw. De groei van de belangstelling voor de schipbreuk van de *Batavia* in ons land is hoofdzakelijk te danken aan het werk van deze stichting.

Een Nederlandse uitgave van Pelsaerts manuscript is hiermee gerechtvaardigd. Maar ook afgezien van deze populariteit verdient het manuscript de aandacht als bron van informatie over één van de meest zwarte bladzijden in de geschiedenis van de VOC. Dat de tekst in de tussenliggende 360 jaar aan kracht niets verloren heeft, zal een ieder merken die de tekst leest.

In deze uitgave wordt Pelsaerts tekst aangevuld met brieven en andere stukken over de schipbreuk. De tekst van de zeventiende-eeuwse 'bestsel-

ler' *Ongeluckige Voyagië, van't Schip Batavia* zal men hier echter niet vinden. Gebaseerd op een deel van Pelsaerts manuscript, kan het immers geen nieuwe informatie bieden, maar slechts herhalen wat al bekend was.

De inleiding besteedt achtereenvolgens aandacht aan de uitreding en de opvarenden van de *Batavia*, de reis van het schip van Texel tot Australië en de gebeurtenissen na de schipbreuk. Daarna wordt ingegaan op de aard en de totstandkoming van Pelsaerts manuscript en op de gedrukte teksten over de schipbreuk die in de zeventiende eeuw in Nederland verschenen.

Mijn dank gaat uit naar drs. R. van Gelder, mw. dr. E.S. van Eyck van Helsinga en dr. A.N. Paasman, die als Commissie van Toezicht het schrijven van dit boek begeleidden. Ook ben ik dank verschuldigd aan drs. R. Parthesius, prof. dr. D.H.A. Kolff en mw. A. Kieskamp, maar bovenal bedank ik D. Wildeman voor zijn hulp en steun bij het werken aan deze uitgave.

V. D. Roeper

INHOUD

WOORD VOORAF	5
LIJST VAN AFBEELDINGEN	8
DE SCHIPBREUK VAN DE <i>BATAVIA</i> , 1629	9
1 Inleiding	9
2 De reis van de <i>Batavia</i>	10
3 De schipbreuk.....	17
4 De gerechtelijke procedures	30
5 Afhandeling der zaken te Batavia.....	36
6 Het Pelsaert-journaal	42
7 Teksten in druk	47
8 De <i>Batavia</i> in onze tijd	52
VERANTWOORDING.....	63
VERSLAG VAN DE SCHIPBREUK VAN DE <i>BATAVIA</i>	65
BIJLAGEN.....	210
I Verklaring van Wiebe Hayes	210
II Verklaring voor de Raad van Justitie	212
III Instructie van J.P. Coen voor Pelsaert.....	215
IV Overzicht van geborgen contanten en goederen.....	218
V Overzicht van de opvarenden van de <i>Batavia</i>	220
VI Brief van Pelsaert aan de Kamer Amsterdam	222
VII Het eerste nieuws over de ramp in druk.....	225
VIII Brief van een overlevende, 11 december 1629.....	231
IX Brief van een overlevende, december 1629	235
X Brief van predikant Gijsbert Bastiaensz.....	237
LIJST VAN GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR	245
INDEX.....	250

LIJST VAN AFBEELDINGEN

1. Eerste pagina van het Pelsaert-journaal	2
2. Vermeend portret van Fransisco Pelsaert	11
3. De Indonesische Archipel en Australië, 1628	19
4. De route van de <i>Batavia</i>	23
5. De Wallabi Group van de Houtmans Abrolhos	27
6. Brief van Fransisco Pelsaert, 1629	37
7. Handtekeningen van de scheepsraad	43
8. Gravure uit <i>Wonderen van't Oosten</i> , 1651	53
9. Een slachtoffer van de moordpartij	54
10. De schipbreuk van de <i>Batavia</i>	62
11. De zoektocht naar zoet water	70
12. De moordpartij	86
13. De aanslag op Wiebe Hayes	89
14. Komst van het jacht <i>Sardam</i>	98
15. De terechtstellingen	170

DE SCHIPBREUK VAN DE *BATAVIA*, 1629

1 INLEIDING

Het nieuwe VOC-retourschip *Batavia* dat in oktober 1628 van de rede van Texel vertrok, zou Oost-Indië nooit bereiken. Na een reis van ruim zeven maanden liep het op een rif van de eilandengroep Houtmans Abrolhos voor de westkust van Australië. De muiterij, die door enkele opvarenden zorgvuldig was voorbereid, werd door de schipbreuk verhinderd. De meeste opvarenden overleefden de schipbreuk, en was het daar bij gebleven, dan zou het weliswaar een financiële tegenslag voor de VOC hebben betekend, maar de schipbreuk zou waarschijnlijk al snel vergeten zijn. Zo ging het echter niet. Terwijl de commandeur en enige officieren van het schip in een open boot naar Batavia voeren om hulp te halen, richtte een achtergebleven onderkoopman onder de overlevenden een grootscheepse en weloverwogen moordpartij aan. Met het plan het eerstvolgende schip dat langskwam te overmeesteren om er piraterij mee te gaan bedrijven, wilden hij en zijn handlangers het aantal overlevenden terugbrengen van 250 tot veertig sterke en betrouwbare mannen. Hoewel de moordpartij volgens plan verliep, slaagden ze er niet in om op het schip dat hen kwam redden de macht over te nemen. Toen zij door de teruggekeerde commandeur gevangen werden genomen, waren er reeds 125 mannen, vrouwen en kinderen omgebracht.

Al deze gebeurtenissen maakten de reis van de *Batavia* tot de gruwelijkste in de geschiedenis van de VOC. Het boek *Ongeluckige Voyagie, van't Schip Batavia* was in de zeventiende eeuw dan ook zeer populair.

Er is in deze inleiding niet naar gestreefd het verhaal tot in detail na te vertellen, maar voor een goed begrip van de bronnen is het wel noodzakelijk een chronologisch overzicht van de gebeurtenissen te geven en in te gaan op zaken die de gegeven bronnen niet beschrijven, zoals de gebeurtenissen tijdens de reis van de *Batavia*, de oorzaken van de schipbreuk en de moordpartijen, en de gerechtelijke procedures na het inrekenen van de moordenaars. Daarna wordt de totstandkoming van de gedrukte teksten over de schipbreuk behandeld. De afsluitende paragraaf handelt over de belangstelling voor de *Batavia* in onze tijd.

2 DE REIS VAN DE BATAVIA

2.1 De uitreding

De *Batavia* was één van de grootste schepen van de vloot die in het najaar van 1628 naar Oost-Indië zou vertrekken. Het charter voor dit schip werd in maart 1626 vastgesteld – het zou 160 voet lang, 12¹/₂ voet hol en 36 voet wijd worden¹ – en in 1628 was het schip juist gereed.² De lading van de *Batavia* en de andere schepen in de vloot zou niet afwijken van de gebruikelijke. In de eerste plaats ging er goud en zilver mee. Het geld en goud aan boord van de *Batavia* had een waarde van bijna 260.000 gulden.³ Daarnaast vervoerde men allerlei Europese produkten die nodig waren in de VOC-posten in Azië. Bouwmaterialen, zoals de ca. 130 grote zandstenen blokken die te zamen een poort vormden, die de *Batavia* vervoerde, waren nuttige ballast.⁴ Veel ruimte was nodig voor de opvarenden. Omdat in Azië gebrek was aan arbeidskracht, werden de schepen op de uitreis met zo veel mogelijk mensen bemand. De *Batavia* zou tweehonderd zeevarenden en honderd soldaten moeten vervoeren, ‘ende meer, ist doenelijk’.⁵

In Amsterdam waren tot op het laatste moment onderhandelingen gaande tussen de Amsterdamse koopman Caspar Boudaen en Francisco Pelsaert, opperkoopman bij de VOC. Pelsaert had in dienst van de Compagnie zeven jaar in India doorgebracht en was daardoor goed op de hoogte van de produkten die daar gewild waren. Grootmogol Jahangir die India toen regeerde, hield veel van kostbare westerse artikelen. Jahangir had aan de vertegenwoordigers van de VOC in India laten vragen of er namens hem een handelaar als passagier met de VOC-schepen naar Europa mocht reizen om daar dergelijke zaken in te kopen. Dit werd hem echter geweigerd.⁶ Pelsaert wist dus dat wat de VOC aan luxe-produkten in zou voeren, zeker verkocht kon worden. Er werden rijk bewerkte zilveren schalen en ander serviesgoed vervaardigd, en aan boord van de *Batavia* meegenomen. Boudaen bood namens de Antwerpse schilder Rubens een zeer kostbaar juweel te koop aan: een Romeinse camee van een uitzonderlijk groot formaat, die in het begin van de derde eeuw gesneden was.⁷ Boudaen kreeg toestemming het juweel mee te geven aan Pelsaert, die bij de verkoop als tussenpersoon zou optreden. De VOC zou 28% van de verkoopprijs ontvangen.⁸ Vlak voor het vertrek van de vloot werd de camee aan boord van de *Batavia* gebracht; het schip waarop Pelsaert zelf meevoer.

Op 26 oktober zag het er naar uit dat de vloot snel kon vertrekken, maar de commandeur van de vloot, Jaques Specx, had meer tijd nodig om zijn zaken in Nederland af te handelen en daarom werd besloten de

2. Vermeend portret van Fransisco Pelsaert. Uit: Drake-Brockman, *Voyage to Disaster*, 1964, t.o. p. 78. Ets naar een 17e-eeuwse gravure.

schepen die klaar waren alvast uit te sturen. Francisco Pelsaert kreeg het commando over de vertrekkende schepen, maar mocht Specx onderweg de vloot van Pelsaert inhalen, dan stond vanaf dat moment de hele vloot weer onder commando van Specx.⁹

2.2 *De opvarenden*

Naar de eis van de Heren XVII waren er aan boord van de *Batavia* zo veel mogelijk mensen. Behalve zeelui en soldaten voeren er kooplieden, ambachtslieden en passagiers mee. De 303 mannen en jongens aan boord waren allen in dienst van de Compagnie; de 38 vrouwen en kinderen werden tot de passagiers gerekend. Zij vergezelden hun echtgenoten en vaders, meest ambachtslieden en soldaten, en zouden zich in Oost-Indië vestigen. In totaal telde de *Batavia* 341 opvarenden.¹⁰

2.2.1 *Francisco Pelsaert*¹¹ Voor Francisco Pelsaert werd het zijn tweede reis naar Azië. In 1616 was hij op 21-jarige leeftijd als assistent¹² uitgevaren en had tien jaar in Azië doorgebracht.

Voordat Pelsaert dienst nam bij de VOC woonde hij in Antwerpen met zijn moeder Barbara van Ganderheyden en zijn zusjes Anna en Oeyken.¹³ Zijn vader was al overleden toen Pelsaert nog jong was,¹⁴ maar hij groeide op in de nabijheid van zijn grootvader Dirick van Ganderheyden. Deze werkte als rentmeester en mogelijk heeft hij zijn kleinzoon ingewijd in de kunst van het boekhouden en administreren, wat bij Pelsaerts indiensttreding bij de VOC van pas kwam. Dirick van Ganderheyden liet bij zijn overlijden in 1613 huizen, land en rentes op onroerende goederen na. Barbara en haar kinderen waren zijn erfgenamen, maar voorlopig had Diricks derde vrouw het vruchtgebruik.¹⁵ Twee jaar na zijn grootvaders dood werd Pelsaert aangenomen door de Kamer Zeeland van de VOC, op voorwaarde dat hij voor een borg van duizend gulden kon zorgen.¹⁶ De reden van deze ongebruikelijke voorwaarde is niet bekend. Misschien vormde de erfenis van zijn grootvader het onderpand voor dit hoge bedrag. Zeker is, dat Pelsaert in 1628, toen zijn toekomst bij de VOC er rooskleurig uitzag, niet meer afhankelijk was van de inkomsten uit die erfenis. Op 20 oktober 1628 liet hij bij notaris Willem Cluijt in Amsterdam vastleggen dat hij alle bezittingen en rechten uit de erfenis van zijn grootvader aan zijn moeder schonk.¹⁷

In India had hij namelijk carrière gemaakt: via de functie van onderkoopman was hij opgeklommen tot opperkoopman en had van 1624 tot 1627 de leiding over het kantoor te Agra, een belangrijk politiek centrum in het Mogolrijk. Daar verzamelde hij informatie over de geschiedenis van het Mogolrijk en over de handel die daar te voeren was. Dit resulteerde in de *Kroniek* en *Remonstrantie* die hij in 1626 en 1627 schreef.¹⁸ In 1627

werd er een opvolger gestuurd voor zijn functie in Agra en aangezien zijn derde diensttermijn erop zat, vroeg Pelsaert toestemming om naar het vaderland te mogen vertrekken.¹⁹ Het is niet duidelijk waarom Pelsaert te Agra vervangen werd. Volgens zijn superieuren in Surat was hij een waardevolle collega, die zich zelfs de taal van het land eigen had gemaakt. Mogelijk wilde Pelsaert terugkeren om zijn zaak aan de Heren XVII, de hoofddirecteuren van de VOC, voor te leggen en via hen promotie te bedingen. Eind 1627 ging hij aan boord van het schip *Dordrecht* dat van Surat vertrok en in juni 1628 in Nederland aankwam.

Gedurende de zomermaanden van 1628 was hij waarschijnlijk druk bezig de bewindhebbers van de VOC en particuliere handelaars te interesseren voor zijn nieuwe inzichten betreffende de handel in India. Behalve de camee van Rubens nam hij ook kleinere juwelen mee, die wellicht op zijn aanwijzingen vervaardigd werden, zoals een ‘mogolse tronie’ uit agaat gesneden, die eigendom was van koopman Boudaen.²⁰ Met een andere Amsterdamse koopman, Johannes Dobbelworst, was hij ook in onderhandeling. Deze zond de juwelen die hij door Pelsaert wilde laten verkopen met een latere vloot naar Oost-Indië.²¹ Op Pelsaerts advies stuurde de VOC na Pelsaerts vertrek zelf nog een kist met ‘vier pilaren tot een ledicant, een poddt, een lampet, ende een groote schotel, alles gemaect van louteren goude’ om in India te verkopen.²²

Pelsaert presenteerde zich in de vergadering van de Heren XVII met het verzoek hem bij de Gouverneur-Generaal en Raad van Indië in Batavia aan te bevelen. De Heren XVII hadden gezien Pelsaerts voortreffelijke staat van dienst geen reden om hem dat te weigeren en verzochten de Gouverneur-Generaal ‘denselven Pelsart te advansereren tot zoodanige qualiteyten, als syne comportementeen sullen meriteeren’.²³ Een jaar later, in augustus 1629, wanneer er in Batavia een tekort aan leden voor de Raad van Indië dreigt te ontstaan, dragen de Heren XVII Pelsaert voor als kandidaat om te zijner tijd een plaats in die Raad te vervullen.²⁴

2.2.2 Adriaan Jacobsz Schipper Adriaan Jacobsz van Durgerdam was ook al vele jaren in dienst van de VOC. In 1616 voer hij uit als bootsman op de *Bergerboot*²⁵ en tien jaar later werd hij aangesteld als ‘kapitein en schipper’ op het schip *Dordrecht* dat in oktober 1626 naar Oost-Indië vertrok.²⁶ Na Batavia voer het schip naar Surat, waar Pelsaert aan boord kwam om naar Nederland terug te keren. Het was waarschijnlijk de eerste kennismaking tussen Pelsaert en Jacobsz, en die verliep niet zonder problemen. De mannen kregen ruzie, waarbij Jacobsz zich tegenover Pelsaert ‘met woorden vergrepen hadde’. Jacobsz werd door de aanwezige kooplieden bestraft, en vergat dit incident natuurlijk niet meer: zijn ‘haat op den Commandeur’ was ontstaan.²⁷ Pelsaert beschrijft Jacobsz later als een onbehouwen, asociale man.²⁸ Aan boord van de *Batavia* ontmoetten Jacobsz

en Pelsaert elkaar voor de tweede maal met een lange reis in het vooruitzicht.

2.2.3 Jeronimus Cornelisz De derde man aan boord van de *Batavia* was de dertigjarige onderkoopman Jeronimus Cornelisz. Hij had als apotheker in Haarlem gewerkt en het was voor hem waarschijnlijk de eerste reis naar Azië. De reden waarom hij dienst nam bij de VOC is niet bekend maar er bestaat wel een vermoeden. Volgens Pelsaert was Cornelisz een gladde prater en ‘veel listiger en doortrapter in den menschelijcken omganck [dan Jacobsz], alsoo in Hollant oft tot Haarlem een discipel ofte compagnon van Torentius geweest hadde’.²⁹

Johannes Torrentius³⁰ was in die tijd een bekende schilder van stillevens. Volgens tijdgenoten dankte hij zijn talent aan een goddelijke bezieling; onder zijn als het ware goddelijke hand vormden de kleuren als vanzelf een harmonisch geheel.³¹ Hij was een opvallend personage, dat zich altijd zeer rijk kleepte en zich als een vorst liet behandelen. Niet alleen tijdens frequente drinkpartijen, maar ook in nuchtere toestand spotte hij met hemel en hel. Hij was Amsterdammer, maar verbleef geruime tijd te Haarlem, waar hij in 1627 werd opgepakt wegens zijn onzedelijk leven, het spotten met God en zijn vermeende connecties met de Rozenkruisers. De bewijzen tegen hem waren niet sterk maar zijn ironische en dubbelzinnige antwoorden werden telkens in zijn nadeel uitgelegd. Na een langdurig proces, waarbij hij weigerde schuld te bekennen, werd hij in 1628 tot twintig jaar gevangenisstraf veroordeeld, maar vanwege zijn kwaliteiten als schilder door koning Karel I uitgenodigd naar Engeland te komen. Vrienden van hem werden tijdens zijn proces ook gestraft.

Als Jeronimus Cornelisz inderdaad een volgeling van Torrentius was, kan hij zich door dit proces genoodzaakt hebben gevoeld Haarlem te verlaten en dienst te nemen bij de VOC. In de processtukken over Torrentius komt zijn naam niet voor³², maar het is goed mogelijk dat de twee mannen – de apotheker als leverancier en de schilder als afnemer van chemicaliën – elkaar kenden.

Over het leven van Cornelisz voor de reis is verder niets met zekerheid bekend. Mogelijk kwam hij uit een mennonitisch milieu; op een gegeven moment verzoekt hij gedoopt te mogen worden.³³ Eénmaal wordt hij door een andere opvarende met ‘Jeronimus Cornelisz, sijnde een Vries’³⁴ aangeduid. In de trouwregisters van Haarlem komt zijn naam niet voor, hoewel hij volgens eigen zeggen getrouwd was en ook anderen hem een ‘getrouwt man’ noemen.

2.2.4 Andere opvarenden Eén van de assistenten aan boord van de *Batavia* was Salomon Deschamps. Waarschijnlijk kende Pelsaert hem al in India: Deschamps heeft Pelsaerts geschriften over India gekopiëerd.³⁵

In tegenstelling tot de vrouwen en kinderen van het lagere personeel aan boord, was Lucretia Jansz een voorname passagiere. Haar echtgenoot Boudewijn vander Mijlen was al in Azië, zij reisde hem achterna en werd vergezeld door haar dienstmeisje Zwaantje Hendricx.

Gijsbert Bastiaensz uit Dordrecht bood zich in september 1628 aan als predikant voor Oost-Indië. Na een proefpredikatie en een examen voor de classis Amsterdam werd hij geschikt bevonden en toegelaten.³⁶ Zijn vrouw en zeven kinderen vergezelden hem op zijn reis. Zij zouden zich in Oost-Indië vestigen.

2.2 Van Texel tot Australië

De vloot die op 28 oktober 1628 van de rede van Texel vertrok bestond uit de schepen *Batavia*, *Buren*, *Dordrecht* en 's *Gravenhage*, de fluit *Assendelft* en de jachten *Kleine David* en *Sardam*. De *Batavia* trof direkt haar eerste tegenslag: het schip liep bij het vertrek al aan de grond. Maar het raakte weer los en kon een dag later de reis alsnog aanvangen. Het volgende oponthoud was bij de rede van Duins voor de zuidoostkust van Engeland. Daar moesten de schepen vaak nogmaals wachten op de vereiste wind om het Kanaal door te kunnen zeilen. Het wachten kon soms weken duren en deze keer was dat waarschijnlijk ook het geval; het schip *Galiasse* dat eind december van Texel vertrok, haalde de vloot in voor Kaap de Goede Hoop bereikt was.³⁷ Bij Duins deserterden zes opvarenden van de *Batavia*.³⁸ Zoiets was niet ongebruikelijk: met de twee maanden gage die vooruit betaald waren op zak, gingen sommigen bij de eerste gelegenheid van boord.

Vertraging op de route naar Kaap de Goede Hoop kon een schip ook oplopen door te dicht onder de kust van Afrika te blijven zodat het in de Golf van Guinee terechtkwam. De kans daarop was groot wanneer het schip Sierra Leone aandeed om te verversen, wat in het begin van de zeventiende eeuw nog vaak gebeurde. De *Batavia* deed dat ook.³⁹ Pelsaert vond te Sierra Leone de jongen Abraham Gerritsz, die er enige maanden eerder van zijn schip *Leiden* gedeserteerd was en nam hem aan boord.⁴⁰ Hoe lang de *Batavia* bij Sierra Leone bleef liggen is niet bekend.

Een schijnbaar onschuldig incident deed zich kort na het vertrek van Sierra Leone voor. Onderkoopman Jeronimus Cornelisz merkte dat schipper Adriaan Jacobsz zich nogal veel met Lucretia Jansz bemoeide, maar zich enige tijd later meer voor Lucretia's dienstmeisje Zwaantje interesseerde. Toen Jeronimus aan Jacobsz vroeg wat daar de reden van was, zei Jacobsz dat hij van de koksvrouw had gehoord dat Lucretia een hoer was. Bovendien vond hij Zwaantje leuker om mee om te gaan.⁴¹

Echte moeilijkheden deden zich op dit traject niet voor. De bemanning van de *Batavia* was redelijk gezond; op de hele reis stierven slechts

tien mannen aan scheurbuik en andere ziekten.⁴² Rond 14 april 1629 arriveerden de *Batavia*, *Dordrecht*, *Buren*, *Sardam* en *Assendelft* aan Kaap de Goede Hoop.

Toen Pelsaert op een dag aan land was gegaan, verlieten Cornelisz, Jacobsz en Zwaantje het schip ook, ondanks een uitdrukkelijk verbod. De drie gingen eerst aan boord van het jacht *Assendelft* en 's nachts staken ze over naar het schip *Buren* waar met name Jacobsz zich in zijn dronkenschap nogal misdroeg. De leiding van het schip *Buren* kon dit, ondanks Jacobsz' hoge rang van eerste schipper in de vloot, niet door de vingers zien en lichtte Pelsaert in, die Jacobsz de volgende dag ernstig berispte. Jacobsz, die het incident aan boord van de *Dordrecht*, meer dan een jaar geleden, natuurlijk nog niet vergeten was, kon dit niet verkroppen en spuide zijn gal tegenover Jeronimus Cornelisz, die hij blijkbaar als bondgenoot was gaan zien. Wanneer de andere schepen niet in de buurt waren geweest, zo verzekerde Jacobsz, zou hij Pelsaert zeker flink onder handen hebben genomen. Aangemoedigd door Cornelisz sprak hij over zijn plan om na het vertrek van Kaap de Goede Hoop met het schip van de vloot af te raken, de *Batavia* te overmeesteren en als zeerover te gaan varen.⁴³

Gedurende de acht dagen die de schepen aan Kaap de Goede Hoop bleven liggen, ging Pelsaert op jacht naar wild en werd er vers water en voedsel aan boord genomen. De verversingspost aan de Kaap zou pas in 1652 gevestigd worden en daarom werden brieven voor het vaderland, en waarschijnlijk ook kopieën van het scheepsjournaal of een verslag van het eerste deel van de reis, onder een steen achtergelaten. Het eerste schip dat op de thuisreis de Kaap aandeed, zou de papieren meenemen.⁴⁴

Op 22 april 1629 vertrokken de vijf schepen. Twee dagen later werd Pelsaert ernstig ziek; gedurende twintig dagen kwam hij niet uit zijn kooi. Jacobsz en Cornelisz zagen hun vage plannen om het schip te overmeesteren bijna als vanzelf ten uitvoer komen. Bij overlijden van Pelsaert, kreeg Jacobsz officieel het bevel over het schip en was Cornelisz tweede in rang.⁴⁵ De opper- en onderstuurman wilden waarschijnlijk niet aan een muiterij meedoen,⁴⁶ maar de hoogbootsman was op Jacobsz' hand. Daarmee was dan de meerderheid van de vijf leden tellende scheepsraad in principe in voor een muiterij, wat de zaak aanzienlijk zou vergemakkelijken.⁴⁷

Gedurende Pelsaerts ziekte bleef Jacobsz zich misdragen. Hij bedronk zich, leefde openlijk samen met Zwaantje en ontsloeg haar zelfs van haar verplichtingen als dienstmeisje van Lucretia.⁴⁸ Samen met Jeronimus Cornelisz beraamden Jacobsz en Zwaantje een aanslag op Lucretia. Jeronimus stelde voor om haar met een mes over beide wangen te laten snijden. Jacobsz was echter van mening dat er beter een aanslag door een

groot aantal mensen uitgevoerd kon worden, zodat het moeilijker zou zijn om de daders te straffen zonder een opstand te veroorzaken. Tot uitvoering van het tweede plan werd besloten. Daartoe werd de hoogbootsman ingeschakeld, die een groep van acht mannen bereid vond de klus te klaren.

Pelsaert was op 13 mei voor het eerst weer op. Daarmee was voor Jacobsz en Cornelisz de kans op een moeiteloze overname van het schip verkeken. De volgende avond, in de schemering na het avondeten, werd Lucretia overvallen en ingesmeerd met uitwerpselen en andere vuiligheid.⁴⁹ Pelsaert nam de zaak hoog op, maar had kennelijk moeite om erachter te komen wie er allemaal bij de aanslag betrokken waren. Van de andere schepen had hij geen hulp te verwachten want Jacobsz was er inderdaad in geslaagd van de vloot af te raken. Waarschijnlijk heeft Pelsaert wel een onderzoek ingesteld, maar van Jacobsz, Cornelisz en de hoogbootsman de nodige tegenwerking ondervonden. Op een gegeven moment was hij er dan toch achter wie de daders waren, zelfs dat Jacobsz de opdracht had gegeven, en kondigde aan dat alle betrokkenen in de boeien zouden worden gezet. Direkt liet Jacobsz door de hoogbootsman het gerucht verspreiden dat Pelsaert niet alleen de daders, maar ook alle andere opvarenden ‘om vrouwen ofte hoeren wil’ wilde straffen voor de aanslag, en dat zo iets nooit zou gebeuren wanneer Jacobsz zelf de leiding over het schip had.

Nu worden de plannen voor een munterij eindelijk concreet: wanneer Pelsaert de daders wil straffen, zal een deel van het scheepsvolk de kajuit binnenstormen en Pelsaert overboord gooien. De toegang tot het soldatenverblijf wordt tijdelijk dichtgespijkerd, zodat van die kant geen verzet te vrezen is. Wanneer de machtsovername geslaagd is, worden van de ca. 340 opvarenden er 220 vermoord en de overblijvers zullen een tijdlang met het schip in de Indische Oceaan blijven om er op ‘des compagnies schepen’ te jagen. Wanneer men daar genoeg van heeft zullen schip en buit worden verkocht.

Sommige mannen, die van de plannen op de hoogte waren, sliepen nachtenlang met sabels in hun kooi, in afwachting van het startsein. Zo ver zou het echter niet komen.

3 DE SCHIPBREUK

3.1 Oorzaken

In de vroege ochtend van vier juni 1629 raakte de *Batavia* vast op een rif van de Houtmans Abrolhos, een eilandengroep voor de westkust van Australië. Niemand had verwacht al zo dicht bij land te zijn.